

6. Gagnrýni um ritgjörð Þórðar Jónssonar
á Eyrarbakka. Aðvörun og leiðrétting.

Birt í Alþýðublaðinu.

10 blöð vélrituð. Hreinskrift af no.5

Ógarnablaði
Aldvörum og leiddóttling *Gagnrýni um atferli*
Þeir í öllum þessum *Heiðar Jónsson í Eyrau*

hefir

"Forðastu svoddan fíflskugrein
framliðins manns að lasta bein,
sá dauði hafi sinn dóm með sér
hver helst hann er,
sem best haf gát á sjálfum þér"
Hallgr. Pétursson

Óvenjuleg "jólasaga" og naumast af venjulega hugðæmum jóla-
hugleiðingum spunnin, birtist í Jólablaði Albýðublaðsins nú um
síðastliðin jól. Er hún endileysa ein og öfgafull lýsing á slysi því,
er varð á Eyrarbakka fyrir nærri 70 árum, missögn hin mesta um einstaka
menn og niðrandi um héraðsbúa í tilefni af slysi þessu og afleiðingum
þess. Enda þótt harðla ótrúlegt sé, að nokkur heiðvirður maður leggi
trúnað á frásögn þessa sökum þess hversu einhliða hún er og miður góðgjörn
í garð einstakra manna austur þar og héraðsbúa yfirleitt, verður eigi
hjá því komist, að leiðrétta fáránlegustu firrurnar í frásögninni, einkum
vegna þess, að hún getur e.þ.v. orðið notuð síðarmeir sem söguleg heimild
ogsannindi um hið herfilega ófremdarástand, sem á að hafa verið í
Stokkseyrarhreppi hinum forna og þarna er lýst, sé herni eigi mótmælt.
Sem rök fyrir mótmælunum liggja sumpart fyrir órækar, skjállegar sannanir,
og sumpart einróma umsagnir merkra manna, sem eru enn á lífi, og þá,
1870, voru orðnir fulltíðamenn og nágrannar eða samverkamenn þeirra, er
frásögnin fer einna hraklegast með og hallar mest á, þótt legið hafi í
gröggum sínum áratugi og eigi þess vegna engan kost á því að verja heiður
sinn og æru.

Frásögnin er eftir Þórð Jónsson verkamann á Eyrarbakka, og
þótt gjöra megi ráð fyrir því, að hann hafi e.t.v. ætlað að gjöra ein-
hverju velferðamáli þjóðarinnar gagn eða greiða með þessum skrifum sínum,
sem vel má vera að hafi verið tilgangurinn, þá verður eigi annað sagt

en að það sé þjarnargreiði hinn mesti, og það eins fyrir því, þótt um áhugamál hans og margra annara, t.d. bindiðismálið eða slysavarnirnar sé að ræða. Þeim málum verður ekki, fremur en öðrum höðum mál-efnum, verri "greiði" gerður en sá, að ræða um þau eða rita með ofstakisfullum öfgum. Það hefir reynslan sýnt til þessa.

Höfundurinn ~~segir~~ ^{segir}ður Jónsson) segir, að Þorleifur (Kolbeinsson) "hinn ríki") á Háeyri hafi sent formann sinn, Magnús Ingvarsson nokkurn fyrir Páska, árið 1870, suður til Reykjavíkur, til þess að kaupa brennivín á 20 potta kúti (" 1/2 anker"), er Þorleifur gæti síðan okrað á um hátíðammar (Páskana). Annars erindis Magnúsar suður að þessu sinni, en þessa, er ekki getið. Hið sanna er, að Þorleifur sendi engan þann til brennivínskaupa suður til Reykjavíkur að þessu sinni og hefir sennilega aldrei gjört það, því hann var vanur að byrgja sig upp með þá vöru sem hverja aðra, er hann vanhagaði um, frá Lefollis-verslun, löngu áður en varan var þrotin í þeirri verslun. Suðurferðin var að vísu farin, en alls ekki til brennivínskaupa fyrir Þorleif eða aðra, heldur til veiðarfarakaupa og vildu formennirnir vitanlega sjálfir mestu ráða um þau kaup. Lóðafiski var að komast á austur þar um þetta leyti (byrjaði 1868-69) og var þessi veiðiaðferð því nærri óþekkt og illa séð af mörgum, enda átti hún erfitt uppdráttar og komst ekki alment á fyr en 10 árum síðar (m.a. í Þorlákshöfn 1878). Mennirnir sem suður fóru, voru þessir : Magnús Ingvarsson (sá, er frásögnin getur um), Guðm. Guðmundsson, systursonur Þorleifs, og Jón Jónsson ("Jón sterki"). Allir voru þessir menn meðal fremstu formanna þar um slóðir, áhugasamir og dugandi menn. Það var því ekki nema eðlilegt að þeir vildu sjálfir annast innkaup öll á vöru þeirri er þeir töldu sig þurfa með til útgerðarinnar, svo nýstárleg sem hún var. Fyr Guðmundar var þó eigi að öllu leyti í sama skyni gjörð sem hinna, heldur meðfram til þess að undirbúa för sjálfs hans til Ameríku rúmum mánuði síðar (6. júní 1870), alfarið af landi burt. Gekk Guðmundur þar vestra undir nafninu "Gamli Gvendur", sem

13 kunnugt er, hann andaðist þar vestra 1935, nærri 95 ára að aldri (f. 8. júní 1840), og er kona hans, Guðrún Ingvarsdóttir (systir Magnúsar formanns) enn á lífi þar vestra nærri 95 ára að aldri. Guðm. var einn meðal þeirra 4 manna er fyrstir allra þar eystra - og mér er nær að halda á öllu landinu - hófu hópferð sína til Ameríku. Kona Guðm. fór vestur 2 árum síðar og eru börn þeirra þar vestra og barnabörn almenningi kunn, sökum dagnaðar og framtakssemi við fiskiveiðar o.fl. Móðir mín og Guðm. ("Gamli Gvendur") voru bræðrabörn og hafði ég bréfaviðskifti við hann um margra ára skeið hin síðustu æfiár hans og minnst hann þar á ýmislegt það/er að undirbúningi vesturfara sinna laut, formensku, fiskiveiðum/einmitt og einkum Toff, veturinn áður en hann fór vestur (1870). Mér er því mörgum öðrum kunnugra um viðburði árs þessa á Eyrarbakka og tel mér skylt að hnekkja þeim atriðum frásagnar höf. sem ég tel máli skifta og skaðlegastar eru, eftir því sem þekking mín nær til.

16 heimilis, 1 dæmi Sendiför þessi er síðan í Jólublaði Alþýðublaðsins sett í samband við hið sorglega slys: Þorleifur á Háeyri talinn vera beinlínis valdur að illri meðferð á börnum formannsins er fyrst með 5 mönnum öðrum 13. apríl 1870 og jafnvel að slysinu sjálfu. - Því miður þvílík slys sem þessi alt of tíð þar eystra og flest þeirra með sama hatti, má þar til nefna drukknarir þeirra Tyrfings Snorrasonar (15 menn) 20. marz 1863, Samundar Bárðarsonar (10 menn) 21. apríl 1886, Sigurðar Grímssonar (9 menn) 25. marz 1891, Torfa Nikulássonar 20. marz 1897 (9 menn) o.fl. 17 helli, er öll urðu með þeim að leynd boðaföll hófust upp að þeim óvörum og grandaði skipum þeirra og áhöfnum öllum án þess neinu væri unt að bjarga. Hugsast getur, að formenn hafi þá eigi altént gætt þess nógu vel í hvaða hattu þeir voru staddir, verið nægilega lagvandir, eða talið sig örugga um það að þeir væru komnir á rétt sundmerki þá er slysið varð, eða að þá hafi sannast máltakið: "Bregður þöngum á bana dagri", en ég hefi aldrei vitað neinn mann svo ósanngjarnan, að honum hafi komið

til hugar að ásaka aðra óviðkomandi menn um að vera valdir að neinu þessara sorglegu slysa, né heldur að drukknun Sveins Arasonar frá Simbakoti 13. apríl 1870, fyr en nú, að höf. frásagnarinnar í Jólابلaði Alþýðublaðsins kveður upp úr með það, án þess þó að leitast við að sanna þá staðhæfingu sína.

Til þess svo að bæta gráu ofan á svart og gjöra Jólasögu sína enn hugðumari lesendum Alþýðublaðsins - ef þeir hafa þá kunnað að meta viðleitni hans svo sem hann ætlaðist til - hnyttir höfundurinn hver ^þ illkvitniani aftan í aðra, sem auðvelt er að reka ofan í hann aftur, sem staðlaus ósannindi. Hann segir : "Sveinn á Sunnhvoli var því einn þessara barna, sem tekin voru úr njúkum móðurhöndum og boðinn upp að þeirra (sic) tíðar sið og sleginn lægstbjóðanda".

Höfundurinn er nfl. áður búinn að vaða elginn um þá missögn sína, að Þorleifur (Kolbeinsson "hinn ríki") á Háeyri hafi verið hreppstjóri Stokkseyrarhrepps árið 1870, þá er slysið varð ⁷ og þessu til sannindamerkis birtir hann mynd nokkra (reglulega ómynd, mjög illa gjörða) af manni einum með reiddan hamar í handi sér til þess að "slá" eitthvert þeirra barna eða þau öll / sem í kringum hann eru. hverjum þeim er lægst tilboð gjörir til að taka þau til fósturs, eða m.ö.o., að þeim, sem taka vill barn eða börn fyrir lægsta meðlag verði "slegið" það eins og hver önnur algeng vara vari, reipi, reiðingur eða melja ⁷ og er með þessu verið að leitast við að sýna og sanna, að Þorleifur á Háeyri sé staddur á uppboðsþingi eða öllu heldur undirboðsþingi og sem hreppstjóri hreppsins og yfirvald að "selja" börn og "slá" þau þeim sem líklegastur er til þess að fara verst með þau, því naumast munu meðgjöfin til þess ætluð að bæta mikið úr þörf barnsins ⁷ þar sem verið er að leitast við að fá lægsta tilboðið ! Enda er á öðrum stað að því vikið í frásögn Jólابلaðsins með þessum orðum : "Slík uppboð voru í andstöðu við öll önnur uppboð, þar sem hæstbjóðandi hlaut vöruna. Og það var Þorleifur á Háeyri sem var uppboðshaldari

á þessum varningi sem aðalráðamaður Eyrarbakkaþrepps (!) . Er margt af þessu athugavert mjög og m.a. þetta :

1. Þorleifur á Háeyri var ekki hreppstjóri Stokkseyrarþrepps 1870. Hann lét af hreppstjórn 1866 og kom ekki nærri hreppsmálum um 8 ára skeið um þetta árabíl eða fyrri en 1874.
2. Eyrarbakkaþreppur varð eigi til fyr en 1897 og gat því Þorleifur enginn "aðalráðamaður" þess hrepps verið, því hann andaðist 1882.
3. Myndin sem á að sýna Þorleif með reiddan hamarinn til þess að "slá" börnin, sem reynt er að sýna með hönd fyrir auga sér til þess að þerra tárin, er áreiðanlega "mislukkuð" mjög, enda grunar mig að myndin sé til orðin um líkt leyti og greinin var prentuð. Þarna er sýnt drekamenni hið mesta, en Þorleifur var einn meðal hinna smávöxnustu manna, þeirra er þó voru rétt skaptir, eins og hann, er ég hefi nokkru sinni séð.
4. Það eru freklegustu ósannindi og staðlaus með öllu, að börn eða sveitarómagar hafi nokkru sinni verið "settá uppboð" austur þar, enda minnst þess enginn að hafa heyrt eða séð þessa getið fyr eða síðar. Myndin er einnig að þessu leyti "tóm ómynd" eins og Sigríður gamla í Nesi sagði um annað atriði, og fjarri því að vera viðeigandi, hvernig sem á hana er litið, en hún er "í fullu samræmi við alla hina vitleysuna", eins og karlinn sagði.

Td
Ég skora því á höfund^Tfrásagnar Jólalblaðs Alþýðublaðsins, hr. Þórð Jónsson, eða hvern annan, er kynni að halda því fram, eins og hann gerir, að nokkurt uppboð eða undirboð á börnum eða sveitarómögum í Stokkseyrarþreppi hinum forna nálagt 1870 eða eftir það, að sanna það með rökum.

Missögninni um "uppboðið" verður því að teljast hrundið með þessu, og ekki þurfa frekari sannana eða mótmæla við þá firm alla segir svo hin margnefnda Jólasaga Alþýðublaðsins frá meðferðinni á börnum formanns þess^Ter fórst við slysið 13. apríl 1870, Sveins Arasonar og

einkum meðferðinni á "fátæka drengnum", Sveini, "sem einu sinni var
boðinn upp og sleginn lægstbjóðanda" á þessa leið : "Sveinn lenti austur
í Stokkseyrarhreppi á frámunalega vondum stöðum. Í stuttu máli: Áska
hans og uppeldi var með því aumasta, svo aum, að ég sleppi ^{að lýsa} því hér ^T.
Hreppsnefndarbók Stokkseyrarhrepps og kirkjubók Gaulverjabæjarpresta-
kallsfrá árinu 1870 skýra frá því, að drengurinn/Sveinn Sveinsson frá
Simbakoti hafi flúið sem niðursetningur að Hæringsstöðum vorið 1870 til
Gunnars bónda Ingimundaraðnar (bróður séra Páls í Gaulverjabæ) og konu
Gunnars, Þuríðar Guðmundsdóttur (systur Sigurðbjargar yfirsetukonu á
Eystri-Loftsstöðum). Var Sveinn hjá þeim hjónum frá því um vorið 1870
til jafnlengdar 1876 að hann fór aftur til móður sinnar, Margrétar Jóns-
dóttur í Simbakoti, þá á 13 ári.

Gunnar á Hæringsstöðum var allgildur bóndi, meinhagðarmaður
hinn mesti og vandaður til orðs og æðis. Þuríður kona hans var myndarkona
hin mesta, heimili þeirra gott, meðferð manna og málleysingja engu síðri
hjá þeim en alment gerðist, heldur betri. Það er því rangt og óréttmætt
að segja um þetta heimili, að það mætti telja með "vondum stöðum". Þótt
heimilið sé að vísu ekki nefnt né nöfn húsbændanna þar, er ekki öðrum
"vondum stöðum" til að dreifa, sem Sveini var valin dvöl á/en Hærings-
staðaheimilinu.

Ingibjörg systir Sveins fór einnig sem niðursetningur til
Jóhanns Magnússonar að Hæringsstaðahjáleigu og konu hans Agnasar Filipp-
usdóttur og leið henni þar vel. Þá er Jóhann var orðinn ekkjumaður, gat
hann barn við Ingibjörgu, Ingiberg vélstjóra, d. 28. júní 1929. Eg var um
langt skeið samvistum sem sjómaður með Jóhanni og þekkti hann því vel sem
góðan og vandaðan mann. Um illa meðferð á þessum börnum Sveins Arasonar
er því ekki að ræða. Engar "Jólasögur" fá þessu hnekkkt hverju glæsilegar
og af góðum toga spunnar sem þær kynnu að vera.

Tilraun er gjörð til þess að auka hróður Þorleifs á Háeyri
nokkuð frekar en að framan er lýst með því að "Jólasagan"hermir :

"Auður ríka mannsins Þorleifs á Háeyri, fór allur út í veður og vind strax eftir hans daga og kom engum að gagni".-- Þetta er illa og ómaklega mælt, enda ósatt með öllu.

Tj
L) Eins og áður er sagt andaðist Þorleifur 1882. Þá þegar byggjar Guðmundur tengdasonur hans hinar umfangsmiklu athafnir sínar voru þær viðtekar mjög og er m.a. hinn mikli skipastóll hans og stór-útgerð, verslun og varnargarðurinn mikli fyrir öllu Háeyrarlandi órákur vottur þess að höf. hallar hér sem annarsstaðar réttu máli. Þá er "Þorleifsgjöfin", helmingur Hæringsstaðatorfunnar, sem sýnir fyrirhyggju og ræktarsemi Þorleifs í garð sveitunga sinna svo negingóð og mikilsverð gjöf fyrir alda og óborna hreppsbúa, þ.e.a.s. þeirra sem nokkur dugar er í, að höf. etti sjálfs síns vegna ekki að reyna að gera neina tilraun til þess, hvað þá meira að kasta ríró á þá ráðstöfun Þorleifs né virðingu hans og æru, nú eftir nær 70 ár sem hann hefir legið í gróf sinni. Þá má og nefna 1000 kr. gjöf hans til Melabrúarinnar og 3,57 hndr. í jörð til barnaskóland á Fyrarbakka.

le Sá hluti auðæfa Þorleifs er tengdasynir hans hlutu, þeir séra Jóhann Þorsteinsson í Stafholti, og Jón Sveinbjörnsson á Bíldsfelli, verður ekki með réttu sagt að "engum hafi orðið að gagni". Þéggar og þvílíkar fjarstaður, sem stríða svo freklega á móti öllum sannindum og vitanþægum staðreyndum, falla um sjálfa sig.

Ta
L)
T: Afíatriða Þorleifs Kolbeinssonar á Háeyri hefir Brynjólfur Jónsson frá Minna-Nýpi að nokkru getið í 6 tölublaði V.árg. Sunnanfara 1896 og sýnir frásögn hans um Þorleif og lýsing hans á honum, borin saman við "Jólasögu" Þórðar Jónssonar í Jólablaði Alþýðublaðsins 1937 að "velzt er hver á heldur", enda var Brynjólfur alþekktur maður að ráðvendi og nákvæmni áthugun um samstögulegt gildi frásagna sinna. Útvarpserindi þau er eg flutti 1935 í Útvarpinu um Þorleif og Kolbein föður hans, hefi eg engar athugasemdir vitað gjörðar við eða vitað um. Eg þekkti Þorleif vel og hefi lýst honum eins og hann var Vitur maður og

góðgjarn, framfaramaður hinn mesti og frumkvöðull fjölda nytjastofnan^{Ta}
m. annars barnaskólans á Eyrbakka o.fl. er allar horfðu almenningi
til þeilla. Mér er kunnugt um þá, að allir góðir og réttðamir menn
austur þar og til hans þektu hafa blessað og blessa enn minningu Þorleifs
sál. Kolbeinssonar og kunna að meta hann ~~Temptannann~~ ^{vin} og góð-
gjarnan í garð allra þeirra er hann vissi að áttu við bág kjör að búa.
Það er því alveg þýðingarlaust fyrir Þórð Jónsson eða aðra hans líka
að gjöra Þorleifi upp þau köldu og ~~þerleikssnaudu~~ ^{þerleikssnaudu} svör, sem honum eru
eignuð þá er lík Sveins Arasonar, aldavinar hans átta að hafa verið borið
sjórekið heim á hlað Þorleifs á Páskadaginn 1870, eins og Þórður er að
leitast við að lýsa í Jólasögu sinni.

Höf. frásagnarinnar virðist ætla til þess, að lesendur
hennar fái fulla vissu um sannleiksgildi hennar með því að ímynda sér
að ráðstöfun hreppstjóra hafi verið þessi :

Þá er koma þurfti fyrir fátæklingum, börnum eða gamalmennum
á ómagafremfari hreppsins, boðaði hreppstjóri til almenns fundar meðal
gjaldandanna (~~þenda~~ ^{þenda}) og setti þá undir boðsping, þar sem ómagarnir
vöru boðnir upp, þannig, að þeim, er gjörði boð í "varninginn" (orð höf).
bauðst til að taka þá fyrir lægsta verð, var "slegið" boðið. Að þennan
skilning eigi að leggja í frásögn höf. er auðsætt af myndinni. En þessu
var alls ekki þannig varið, heldur svo sem hér segir :

Hreppstjórar komu saman að vorinu til og ákváðu þá, án
nokkurra tillagna eða umsagna annara, að þessi eða hinn sveitarómaginn
skyldi settur niður hjá þessum eða hinum bóndanum, án þess að hann
veri viðstaddur og hvort sem hann vildi eða ekki, ákváðu þeir þá um leið
hver meðgjöfin skyldi vera. Neitun bóndans, um að taka ómagann á
heimili sitt eða veigrun hans við því, vegna þess, að honum þætti með-
gjöfin ófullnægjandi hafði enga þýðingu. Við þetta varð að sáttja,
hvort sem bóndanum líkaði betur eða ver, en hins mun jafnan verið
gætt, svo vel sem unt var, að velja góða staði og að ástæður bóndans
leyfðu það, að fjölgað væri fólki á heimili hans. Að þessu hafi verið

svona varið 1870, má m.a. sanna með eftirfarandi útdrætti úr fundargjörð hreppstjórana Stokkseyrarhrepps frá þeim tíma, sem hér segir :

78
"Árið 1870, þann 16. júní voru hreppstjórnir í Stokkseyrarhreppi til staðar að Stokkseyri til þess aðmeta ársmeðlag með hreppsins ómögum, samt að ráðstafa þeim í vissa staði.

.....Nr. 25 Sveinn Sveinsson 6 ára gl. er settur niður ^xárlangt hjá Gunnari Ingimundarsyni Hæringsstöðum með meðlagi 208 f.

..... Nr. 26. Ingibjörg Sveinsdóttir 8 ára gl. Henni er ráðstafað árlangt hjá Jóhanni Magnússyni á Hæringsstaða-hjáleigu. Með henni leggst 208 f.

.....

Stokkseyrarhreppi 16. júní 1870

(sign) P. Jónsson

(sign) G. Gíslason .

78
1,
78
La
Byrjunarorð fundargjörð þessara/um mörg ár/eru á þá leið sem nú var lýst:
....."að meta árstíllag með hreppsins ómögum, samt ásamt sóknarprestinum að ráðstafa þeim í vissa sama staði". Hér var sóknarpresturinn lengst af, og einmitt árið 1870, séra Páll Ingimundarson, bróðir Gunnars í Hæringsstöðum. Er nú líklegt að séra Páll hafi átt þátt í því að velja Sveini sama stað hjá bróður sínum, ef hann áleit það "vandan stað" ?

78
1)
Benda þessi orð í fundargjörðinni:....."er settur niður" og "er ráðstafað"..... á það, að Sveinnⁿ eða Ingibjörgⁿ hafi verið sett á undirboð, eða að meðgjöfin 208 f. með hvoru þeirra hafi verið ákveðin eða tilnefnd af öðrum en hreppstjórnunum einum ? Hvernig fer hún nú staðist fullyrðing höf. þar sem hann segir : " Og það var Þorleifur á Háeyri, sem var uppboðshaldari á þessum varningi o.s.frv." (Höf. er, eins og áður segir, búinn að skýra frá því, að Þorl. hafi boðið Sveinnⁿ upp og "slegið" hann lagstbjóðanda.

Eg skora á höf. Þóðð Jónsson, að nefna nöfn heimildarmanna sinna og að sanna það, að börn eða aðrir sveitarómagar hafi verið

"slegin"

á undirboðsþingi í Stokkseyrarhreppi.